

KATONA FLÓRA

A MAGYAR-SZLOVÁK ALAPSZERZŐDÉS MÁSFÉL ÉVTIZED TÁVLATÁBÓL

A rendszerváltás után a szomszédos országokkal kötött kisebbségi nyilatkozatoknak, kisebbségi egyezményeknek, illetve úgynevezett alapszerződéseknek kulcsfontosságú szerepük van (vagy talán helyesebb volna a „lehetne” szót használni) nemcsak a kisebbségvédelemben, de a régió stabilitásának megerősítésében is, hiszen a lehetséges és kívánatos együttműködési területek széles skáláját tartalmazzák.¹ Mivel hazánk kisebbségi politikájának fő célja az emberi jogok, s ezeken belül a kisebbségek jogainak érvényre juttatása határainkon kívül és határainkon belül egyaránt, a szerződések születésekor a kormány célja az volt, hogy minél tágabb körben tudja a szerződésekbe belefoglalni a nemzetközi kisebbségvédelmi rendelkezésekben kimondott elveket és jogeszközöket, és így minél hatékonyabban tudja támogatni a határon túli magyarokat az élet különböző területein.²

Előfeltevésként abból a tényből indultam ki, hogy míg a szerződés nyilvánvalóan sikeresnek tekinthető az 1995-ös viszonyok vonatkozásában, annál nagyobb a kudarc a végrehajtásának és „utóéletének” tekintetében. Ezen állítás második felét szerettem volna behatóbban tanulmányozni a cikk megírása folyamán. Semmiképpen sem szeretném teljesen elítélni a szerződést, vagy lekicsinyelni annak szerepét, hiszen megkötése hatalmas eredmény volt 15 évvel ezelőtt, és elengedhetetlen eszköz Magyarország és Szlovákia nyugati integrációjában. A kisebbségvédelem terén azonban „csak” egy jó első lépésnek tartom egy olyan úton, amelyet azonban a későbbiekben nem jellemzett az az együttműködés, bizalom, jóhiszeműség és párbeszéd, melyekre a Szerződő Felek oly készségesen ígéretet tettek még 1995-ben. Míg a szerződés szövege ígéretes lehet, és az aláírás idején biztosan megnyugtatóan is hatott valamelyest, valójában már az aláírás pillanatában, az aláírási ceremónián a szlovák félnek a szerződéshez csatolt értelmező jegyzéke sokat sugallt a szerződés alkalmazásának nehézségeiről.³

Itt három kulcsfontosságú tényező vizsgálatán keresztül szeretném bemutatni a szlovák–magyar viszonyt. Mivel kiemelkedő fontosságúnak tartom, hogy mind egy országon belül, mind két ország viszonyában alapvető összhang, egyetértés, együttműködés és kölcsönös tisztelet legyen a politikai erők között (különösen a szerződés témáját illetően), az első vizsgált tényező a politikai akarat megléte lesz – politikai akarat a szerződés végrehajtására, annak

aláírásakor és azután is. Ehhez szorosan kapcsolódik a második tényező, ami a *pacta sunt servanda* elv érvényesülésének kérdése, vagyis hogy teljesítik-e jóhiszeműen a szerződésben foglaltakat, vagy csak papíron marad a megegyezés. Ezt főként a szerződést követő év tanulmányozásán keresztül vizsgálom meg a cikk második harmadában. A harmadik tényező pedig maga a két ország társadalma, hiszen róluk szól a szerződés; nem elhanyagolható tehát az ő hozzáállásuk, illetve tájékozottságuk sem a szerződés kérdéseit illetően.

A szlovák–magyar alapszerződéshez vezető út

Az 1990-es évek eleje külpolitikájának jellegzetességei egyenesen következnek a rendszerváltás utáni Magyarország sajátosságaiból. Az országban végbemenő változás után a fő cél a szuverenitás helyreállítása, a teljes orientációváltás és a változások visszafordíthatatlanná tétele volt. Ennek fényében alakították ki a külpolitikai célokat is, melyek az alábbiak voltak: a stabilitás és a teljes politikai függetlenség kivívása, a jószomszédi kapcsolatok megteremtése és a regionális együttműködés, valamint a magyar kisebbségek védelme. A célok több tekintetben is összekapcsolódnak és egymásra épülnek: a nyugati integráció, valamint a stabilitás és a jószomszédi kapcsolatok kialakítása egymás alapfeltételeinek tekinthetők, míg mindezek megvalósulása szilárd alapot nyújthat(na) a kisebbségvédelemnek is.

A rendszerváltás teljesen új helyzetet teremtett Közép-Európában: új államok jöttek létre (Magyarország szomszédainak száma ötről hétre nőtt), és ezekben az új államokban (ahogy Magyarországon is) az elnyomás után mondhatni természetszerűleg lánggra kapott a nacionalizmus, megerősödtek és felcsaptak a nemzeti érzések. Ilyen körülmények között felettébb óvatos külpolitikai „lavírozásra”, tehetséges diplomáciai készségre, felelős és érzékeny politikusokra (és ugyanilyen társadalomra), valamint minden érintett állam részéről a másik irányába a minimálisnál (vagy inkább a térségben megszokottnál) jóval nagyobb együttműködésre, jóhiszeműségre, őszinteségre és bizalomra volt (és van jelenleg is) szükség.

Erősen motiváló erő volt erre az, hogy az újonnan megalakuló kormányok tisztában voltak a regionális együttműködés lehetőségeivel, de az ebben rejlő kimondatlan ultimátummal is, nevezetesen, hogy a stabilitást (és ezzel együtt a gazdasági fejlődés megindulását) tulajdonképpen csak akkor érhetik el, ha hajlandóak konszenzusra jutni, kompromisszumot kötni egymással, és megkezdeni az állami kapcsolatok kialakítását.⁴

Kiemelkedően fontos volt ez a cél Magyarország számára azért is, mert a térségbeli jó kapcsolatok kialakulása erős alapot biztosíthatott a magyar kisebbségek védelme számára is. Az, hogy kiemelten fontosak az ország számára a külföldön élő magyar közösségek, magától értetődő jelenség, hiszen

az országhatár másik oldalán élők egykor még ugyanabba az államba tartoztak, mint a ma itthon élők, és (nyilvánvalóan) ugyanúgy a magyarság tagjai, mint akik a határokon belül maradhattak. A Magyar Köztársaság Alkotmányában is lefektetett elv⁵ alapján tehát megállapíthatjuk, hogy a mindenkori magyar kormány erkölcsi-politikai felelősséget érez (és kész vállalni) a határon túli magyarok érdekeinek nemzetközi képviseléséért, és – ahogy azt a kormányok programjaikban rendszerint ki is mondják – támogatja a magyar kisebbségek autonómia-törekvéseit, a jószomszédi kapcsolatok fejlesztését és a nemzetközi kisebbségvédelmi normák megerősítését.⁶

A magyar külpolitika 1986-tól kezdve vállalja nyíltan, hogy foglalkozik a kisebbségi/nemzetiségi problémákkal is. A 20. század folyamán fokozatosan alakult ki a „nemzetpolitika” fogalom mai jelentése, mely a magyar-magyar kapcsolatok alakításán túl magában foglalja a szomszéd államok többségi nemzeteivel való kapcsolatépítést, illetve a magyar nemzeti érdekek képviselését a nemzetközi szintéren (legyen szó „határon inneni” vagy túli magyar érdekekről). E három komponens alapján is látható, hogy a nemzetpolitika nem egyezik meg a külpolitikával, annak csak egy részterületét képezi; de láthatjuk, hogy a magyar külpolitika a rendszerváltás óta intenzíven keresi a módját annak, hogyan tudná optimalizálni a szomszédpolitika (vagyis a szomszédos államok felé kialakított politika és a velük ápolt kapcsolatok) és a nemzetpolitika közötti sokrétű viszonyt.⁷

A rendszerváltás utáni kormány(ok) három külpolitikai célja kiválóan összekapcsolódik a szlovák–magyar alapszerződésben. A szerződés kimondott célja volt, hogy egyfajta utat nyisson a régóta óhajtott magyar–szlovák történelmi kiegyezés előtt; és bár kevésbé kimondottan, de nyilvánvaló célja volt a két érintett államnak az is, hogy javítsák saját külső megítélésüket, hiszen a francia külügyek irányítói többször megfogalmazták, hogy az EU „kész befogadni új tagországokat, de nem új feszültségforrásokat”.⁸

Több éven át elhúzódó tárgyalások követték ki az utat a szerződés előtt. Bár még a csehszlovák állam életében napirendre tűzték a kérdést, az aktuális politikai helyzetnek köszönhetően semmiféle haladás nem történt az alapszerződés előkészítése terén. Ennek számos oka volt (mint például a Szlovákia Európa Tanács-beli felvételi eljárása során tanúsított kezdeti magyar hezitálás a szlovák diszkriminatív politika miatt; a szlovák egyoldalú kötelezettségvállalások teljesítésének hiánya a felvételi eljárás befejezte után; vagy akár Antall miniszterelnök úr halála, majd hamarosan ezután a magyarországi választások megrendezésével járó bonyodalmak), amelyek együttesen oda vezettek, hogy a tárgyalásokat egészen 1994 nyaráig felfüggesztették.⁹ Ezután is a kisebbségekkel kapcsolatos passzusok nyomán felszínre kerülő érdekellentétek és egyet nem értés miatt egészen 1995 márciusának közepéig csak kis mértékű fejlődésről beszélhetünk a tárgyalási és egyeztetési folyamatban.

Ami mégis lendületet adott az egyeztetéseknek és végül nagyban hozzájárult az alapszerződés megszületéséhez, az Balladur, francia külügyminiszter javaslata volt, amely végül az *Európai Stabilitási Egyezmény* keretein belül valósult meg. Balladur gondolata a nyugati elvárások összefoglalásának is tekinthető a kelet-közép-európai, az integrációhoz csatlakozni vágyó országokkal szemben. A multilaterális egyezmény célja nem volt más, minthogy megerősítse ezen országok stabilitását, mielőtt azok az integráció során egy rakás konfliktust és problémát is magukkal hoznának az európai államok közösségébe. A rendezést Balladurék bilaterális (ügynevezett alap) szerződésekkel vélték elérhetőnek, amelyek keretében ezen országok „kibékülnek egymással”, és lefektetik a jövőbeni jószomszédi kapcsolatok és együttműködés alapjait. (Az *Egyezmény* sikere aztán a későbbiekben meglehetősen kétségsbe vonható lesz, a magyar–szlovák alapszerződés megszületéséhez azonban kétségekívül hozzájárult ez is.)¹⁰

Horn Gyula magyar és Vladimír Mečiar szlovák kormányfő végül 1995. március 19-én kora este, az *Európai Stabilitási Egyezmény* zárókonferenciáján, a párizsi miniszterelnöki hivatal épületében írta alá a két ország alapszerződését (Balladur jelenlétében). Ahogy azonban az idáig vezető út sem volt problémamentes, maga az aláírás, majd pedig a ratifikációs időszak is meglehetősen sok bonyodalmat hozott magával.

Az alapszerződés kapcsán kialakuló politikai viták törésvonalai

Hivatalos fórumokon megjelenve mind a szlovák, mind a magyar kormány a kapcsolatok rendezésének fontos lehetőségeként tekintett az alapszerződés kidolgozására, aláírására, azonban mindkét félnek (sőt azok ellenzékeinek is) megvoltak a maguk elképzelései, melyekből csak hosszú tárgyalások, néhol kisebb-nagyobb nemzetközi ráhatás segítségével, de semmiképpen sem szívesen engedtek. A szerződés szövegének kidolgozása mindkét országban hatalmas vihart kavart politikai körökben, Szlovákiában még a kormánykoalícióban belül is.

Néhány fontosabb törésvonal, amely mentén a viták elindultak: a magyar és szlovák szövegtervezet közötti eltérés; a szlovákiai magyar pártok és a szlovák kormány közötti kapcsolat; az „európai standard” eltérő értelmezése a kisebbségi jogok megadása tekintetében; az új szlovák kormányprogram nyomán megjelenő aggodalom a szlovákiai magyarok körében; valamint a dilemma: a kisebbségek jogait egy külön-megállapodásba foglalják-e bele, vagy a szerződés szövegének szerves részét képezik e jogok is.

A készülő szerződés magyar és szlovák szövegtervezetei közötti különbség fő oka a két ország eltérő preferenciája volt: míg a szlovák tervezet a határok állandóságának elvére fektette a hangsúlyt, addig a magyar oldalnak a

szlovákiai magyarság jogait szavatoló garanciák szerződésbe foglalása volt a legfontosabb. (Sokatmondó, hogy saját preferenciájuk mögé a szlovák és a magyar pártok is teljes egyetértésben sorakoztak fel.) Horn és Mečiar azonban hamar kompromisszumot értek el azzal, hogy elismerték: az alapszerződésben egyaránt szerepelnie kell a határok sérthetetlenségének, a területi követelések kizárásának, ugyanakkor rendkívül fontos a nemzeti kisebbségek helyzetének, jogainak biztosítása is.

Nem volt ilyen egyszerű azonban a szlovákiai magyar pártok (illetőleg csak úgy általában „a kisebbségek”) bevonásának kérdése. Duray Miklós fontos hiányosságként említette azt, hogy a Szlovák Köztársaság vezető politikai képviselői a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos tárgyalások előtt nem konzultáltak a szlovákiai magyarok legitim képviselőivel. Szlovák oldalon azonban nyilvánvaló volt az ezzel ellentétes vélemény: Mečiar egy januári nyilatkozatában elmondta, hogy nem gondolja, hogy az alapszerződés előkészítésének folyamatába a kisebbségi pártok képviselőit „harmadik”, egyenrangú tárgyalópartnerként kellene bevonni – „a kérdés így nem is vethető fel, hiszen államközi tárgyalásokról van szó.”¹¹

Kovács László külügyminiszter egy, az *Új Szónak* adott interjújában azon véleményének adott hangot, hogy „a szomszédos országokban élő magyarság szervezeteinek nem lehet vétőjoga az alapszerződés kérdésében, de a dokumentum szövegének a kimunkálásába be szeretnénk vonni a szlovákiai magyarság legitim képviselőit is, és természetesnek tartjuk, hogy ezt a szlovák kormány is megtegye a magyarországi szlovákság képviselőivel.”¹² A magyar kormány tehát célszerűnek tartotta, hogy konzultációk keretében megismerje a két kisebbség véleményét is, hogy ezt is figyelembe véve hozza meg döntését. A Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom (MKDM) és Magyar Polgári Párt (MPP) elnökei már jóval a szerződés aláírása előtt aggodtak amiatt, hogy az alapszerződéssel kapcsolatban nem fogják meghallgatni őket, az érintetteket, s már akkor kijelentették, hogy „egy olyan szöveggel, amely a szlovákiai magyarokról szól, de közreműködésük nélkül született meg, nem érthetünk egyet”.¹³ Megállapíthatjuk hát, hogy bár a konzultáció szintjén valamelyest beleszólást kaptak ők is, meglehetősen elenyésző volt a kisebbségek részvétele az őket érintő szerződés kidolgozásában, ami az alapszerződés egyik legnagyobb hiányosságának tekinthető.

Ami pedig a nemzetiségek jogait illeti: szlovák állásfoglalás szerint „Szlovákiában nem volt és jelenleg sincs nemzetiségi elnyomás; a jogok és kötelességek egysége érvényesül”. Mečiar meggyőződése szerint „Szlovákia a kisebbségi jogok európai gyakorlatát messze felülmúlja, [...] a jogi normákat túllepő kísérletezést azonban nem engedheti meg magának, mert azzal más államok számára teremtene precedenst”. A szlovák kormányfő ugyanezen nyilatkozatában végezetül kijelentette azt is, hogy Szlovákia kész szorgalmazni az európai normák elfogadtatását, és készséggel fogadja az Európa Tanács nem-

zetiségi jogokat ellenőrző mechanizmusát is.¹⁴ A kormány tehát betartja az általános kisebbségi jogokat, de nem kívánja azokat magasabb szintre emelni.

Bizonyosan eltérés mutatkozott a véleményekben azzal kapcsolatban is, hogy a szlovák kormány programja mennyire meríti ki a „nemzetiségi elnyomás” fogalmát. A legolvasottabb cseh politikai napilap egyik cikke tárgyalta a magyar kisebbség reakcióját, miszerint az több ponton is tart a kormány-program megvalósulásától. Főleg az új közigazgatási felosztás tervétől (amelynek megvalósításával számos térségben elveszítené 20% feletti számarányát, ami biztosítja számára a kétnyelvűség gyakorlását), de az alternatív iskoláztatástól (amely a magyar nyelvnek csak idegen nyelvként való tanítását tenné lehetővé), illetve a kormánynak attól a szándékától is tart, hogy csökkenti a magyar kultúrának és a kisebbségi sajtónak nyújtott támogatását.¹⁵ E program megszavazása egyébként már a kezdetektől kishitűséggel töltötte el a szlovákiai magyar politikusokat – egy ilyen programmal a háttérben ugyanis egyre kevésbé bíztak abban, hogy eredményes tárgyalásokat lehetne folytatni az alapszerződés ügyében...

A viták „ötödik tengelye” a kisebbségi jogok rögzítésének mikéntje volt. A magyar kormány kezdetben hajlott a szlovák féllel való megállapodásra a tekintetben, hogy az alapszerződés mellett egy külön-megállapodásban rögzítsék a kisebbségek jogait. A magyar ellenzék (főként a Fidesz és az MDF) kemény tiltakozása („a magyar kormány feladni látszik bizonyos nemzeti érdekeket”)¹⁶ is közrejátszott azonban abban, hogy végül a szerződés szövegének szerves részévé váltak a kisebbségi jogi garanciák.

Mindezek ellenére, vagy ezek mellett azonban néhány ponton egyetértés is tapasztalható volt a két ország politikusai között. A szerződést mindkét fél valódi alapnak tekintette, amelyről gyorsan szerteágaztathatják majd az együttműködést rögzítő további egyezményeket. A magyarországi és szlovákiai magyar képviselők emellett közös célként fogalmazták meg a két ország integrációját, polgárosodását és sikeres demokratizálódását, mert úgy vélték, ezek megvalósítása hozzájárulhat a szlovákiai magyarság problémáinak hosszú távú megoldásához, végül pedig szóba került közöttük a két parlament képviselőinek együttműködése a különböző nemzetközi szervezetekben is.¹⁷ Közös vágy volt az is, hogy az alapszerződést még március 21-e, az Európai Stabilitási Konferencia megnyitása előtt tető alá tudják hozni.

A magyar, a szlovák és a szlovákiai magyar pártok állásfoglalása az alapszerződés kidolgozása, aláírása és ratifikálása során

A magyar kormány nevében egy, az Új Szónak adott interjúban Kovács László hangsúlyozta, hogy „az alapszerződés megkötését a kormány nem célnak tekinti, hanem eszköznek a kapcsolatok javítására. A kormány meg-

győződése az, hogy Magyarország és a magyarság számára semmiképp nem hátrányos az előkészítés alatt álló két alapszerződés megkötése (ebben az időben folyt a román–magyar alapszerződés előkészítése is), hiszen ha sikerül a kétoldalú egyezményekben rögzíteni a kisebbségi jogokat, jogi kötelezettséggé válik az európai dokumentumok aláírásával vállalt politikai kötelezettség; ez pedig mindenképpen előrelépést jelent. A kormány természetesen tartja a konzultációt az érintett kisebbségekkel; a döntést azonban a magyar kormány hozza majd meg.” Kiemelte, hogy az alapszerződés aláírásához szükséges minimumnak tekinti, hogy Szlovákia a saját jogrendjébe foglalja az ENSZ és az EBESZ vonatkozó dokumentumait, és az Európa Tanács 1201-es ajánlásait.¹⁸ Az aláírás után Kovács úgy nyilatkozott, hogy „bár az alapszerződés nem tökéletes, de ebben a pillanatban, az adott nemzetközi feltételrendszerrel és ezzel a tárgyalópartnerrel ez volt az elérhető maximum”.¹⁹ Kiemelték azt is, hogy összességében az alapszerződés megfelel annak a hármas követelményrendszernek, amelyet a magyar diplomácia tűzött célul maga elé: a szomszédokhoz fűződő jó viszony ápolását, a határon túl élő magyarság érdekeinek képviseletét, az Európai Unióhoz való csatlakozás lehetőségének biztosítását.

A Fidesz, KDNP és MDF hármasa az aláírás előtti napon írásos nyilatkozatban, majd egy közös sajtótájékoztatón is közölték álláspontjukat, miszerint „a tervezett szerződés szövege ellentétben áll az érvényes szlovák kormányprogrammal, ezért a parlamenti jóváhagyás előtt konkrét csomagtervet kell kidolgozni a szerződésben foglaltak megvalósítására”. Részletesen elemezték az alapszerződés általuk vitatottnak tartott pontjait, és azt is kifogásolták, hogy a megállapodást a kormány a szlovákiai magyarság és a magyar ellenzék megkérdezése nélkül kötötte meg.²⁰ Egységes ellenzéki vélemény, hogy a kormány nem támasztott igényeket, többet adott, mint a szlovák fél. Úgy vélték, a kormány most „nemzetközi szerződésben ismeri el a szlovákiai egységes nemzetállam programját, lemondva a szlovákiai magyarság érdekeinek tényleges képviseletéről és az őszinte szlovák–magyar párbeszéd lehetőségéről”.

Az Együttélés Politikai Mozgalom szerint Párizsban „egy értéktelen dokumentumot írtak alá”.²¹ Duray szerint az alapszerződés nem old meg semmit, mert semmilyen feszültségfeloldó elem nem szerepel benne, hiányoznak a konkrétumok. Csáky Pál (MKDM) szerint azonban a dokumentum megszületése nemcsak Szlovákia és Magyarország, hanem a szlovákok és a szlovákiai magyarok közti viszony tényleges javulásának feltételeit is megteremtette.

A szlovák kormány természetesen egyetértett a magyar–szlovák alapszerződés aláírásával. Azon a véleményen volt, hogy a dokumentum egyik aláíró országot sem helyezi előnyösebb helyzetbe a másikkal szemben, szavatolja a közös államhatárok sérthetetlenségét, kizár bármilyen, egymással szembeni területi követelést, és mindkét ország belső jogrendjével összhangban, megfe-

lelő törvényes teret teremt a nemzetiségi kisebbségekhez tartozó személyek jogainak érvényesítéséhez. Már ekkor visszautasították azonban azt a „magyar interpretációt”, amely szerint a szlovák fél abban az értelemben fogadta el az Európa Tanács 1201-es számú (1993-as keltezésű) ajánlását, hogy az lehetővé tenné az autonóm kisebbségi önkormányzatok kialakítását. Michal Kováč szlovák köztársasági elnök azonban úgy vélte, hogy a dokumentumnak Szlovákia belső életében is nagy jelentősége lesz, mert beszűkíti a teret a különféle nacionalista indulatokat szító erők előtt, és jobb feltételeket teremt a magyar polgártársaknak a szlovák társadalomba való integrációjához.²²

A szlovák ellenzéki pártok közül a KDH élén álló Ján Čarnogurský a dokumentumot üdvözölve azt mondta: „Jó szerződés teszi a jó szomszédot”. Ugyanakkor nyugtalanítónak nevezte, hogy Juraj Schenk, szlovák külügyminiszter tíz perccel a párizsi aláírási aktus előtt máris jegyzékben közölte magyar kollégájával, Kovács Lászlóval, hogy nem egyformán értelmezik a dokumentumot.²³ Az előző kormánypárt, a Jozef Moravčík vezette Demokratikus Unió (DU) a dokumentum európai kereteket meghaladó kisebbségi jogi tartalmát méltányolta, és üdvözölte a magyar–szlovák alapszerződés ügyében létrejött megállapodást. Érdekes azonban Kukan (volt szlovák külügyminiszter) megnyilvánulása, miszerint az egyes részletek valóban kétféleképpen értelmezhetők, ami különböző politikai feszültségek forrása is lehet. Kukan az ET-ajánlások besorolását is helytelenítette, és olyan engedménynek nevezte, mely az eddigi szlovák külpolitika irányának szükségtelen módosulását jelenti. Ehhez hasonlít az egyébként a kormánykoalícióhoz tartozó Szlovák Nemzeti Párt (SNS) elnöke, Ján Slota kijelentése is, amelyben „Szlovákia számára elfogadhatatlannak” minősítette a Párizsban aláírt magyar–szlovák alapszerződést „az Európa Tanács inkriminált ajánlásai miatt”.²⁴

Amint várható is volt, a szerződést végül először a magyar parlament erősítette meg, hosszú vita után, 1995. június 13-án, 244 szavazattal, 49 ellenében, 53 tartózkodás mellett. A ratifikáció kapcsán Szent-Iványi István külügyi államtitkár a szerződést a kétoldalú kapcsolatok fontos alapszerződésének nevezte, amelynek hatása az élet minden területére kiterjed. Hangsúlyozta, hogy „ha Pozsony vét az alapszerződésben rögzítettek ellen, akkor őt terheli emiatt a felelősség. Magyarország a maga részéről a megvalósításra törekszik.”²⁵

A szlovák–magyar alapszerződés tartalmának rövid bemutatása, különös tekintettel annak kisebbségi passzusaira

A Felek már a szerződés preambulumban kijelentették, elismerik, hogy „a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek azon Szerződő Fél társadalmá-

nak és államának integráns részét képezik, amelynek területén élnek, s egyben hozzájárulnak annak élete gazdagításához, valamint az országaik közötti bizalom, barátság és együttműködés elmélyítéséhez”, és egyben kimondták azt is, hogy „felelősséget éreznek azért, hogy védelemben részesítsék és előmozdítsák a területükön élő kisebbségek nemzeti vagy etnikai, kulturális, vallási és nyelvi identitása megőrzését és elmélyítését”.

Az általános nemzetközi jogi alapelvek megerősítése után a Felek először is megegyeztek abban, hogy „a közös érdeklődésre számot tartó minden területen megteremtik az együttműködés megfelelő kereteit”, majd a különféle területeken való együttműködés tényleges megtárgyalása következett. A kisebbségekre vonatkozó megjegyzések a 14. cikkel kezdődnek, majd a 15. cikkben teljesebben ki. Itt először is megerősítették, hogy „a nemzeti kisebbségek védelme [...] a nemzetközi együttműködés keretébe tartozik, ebben az értelemben tehát nem az államok kizárólagos belügye”. Megállapították a valamely nemzeti kisebbséghez való tartozáson alapuló diszkrimináció tilalmát, és kijelentették, hogy a nemzeti kisebbséghez tartozó személyeknek „joguk van egyénileg vagy csoportjuk más tagjaival együtt szabadon nyilvánítani, megőrizni és fejleszteni saját etnikai, kulturális, nyelvi vagy vallási identitásukat, és megőrizni, illetve fejleszteni kultúrájukat”. Megígérték továbbá azt, hogy „tartózkodni fognak a kisebbségekhez tartozó személyek akaratuk elleni asszimilációját célzó politikától vagy gyakorlattól”, sőt figyelemre méltó a 15. cikk 2. § (d) bekezdése, melyben ígéretet tettek a Felek arra is, hogy „tartózkodnak olyan intézkedésektől, amelyek megváltoztatnák a népesség számarányát a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek által lakott területeken, és amelyek korlátozzák ezen személyek jogait és szabadságjogait”.

A cikk tovább folytatódik a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek különféle jogainak felsorolásával, mint például az arra vonatkozó jogok említésével, hogy saját szervezeteket, egyesületeket, politikai pártokat, valamint oktatási, kulturális és vallási intézményeket hozzanak létre.

Végezetül megegyeztek abban is, hogy „elősegítik egymás számára, hogy figyelemmel kísérhessék e cikk tartalmának megvalósulását” (értve ezalatt a nemzeti kisebbségekkel foglalkozó, már említett 15. cikket), és „e célból az általuk szükségesnek tartott összetételű tagozatokból álló, ajánlási joggal felruházott kormányközi vegyes-bizottságot hoznak létre”.²⁶

A szerződés általános értékelése

Amint azt már említettük, a két ország kapcsolatát jogilag még a mai napig is e szerződés határozza meg, habár annak szerepe a kétoldalú kapcsolatokban már az 1990-es évek végére elenyészővé vált. Több-kevesebb idő

elteltével a való élet véglegesen rámutatott a szerződés hiányosságaira. A szerződésben egyfelől nincsen megfelelő jogi védő mechanizmus: ami inkább megfigyelhető, az a szankcionálás teljes hiánya. Kénytelen vagyok hát egyetérteni azzal a vélekedéssel, mely szerint a kétoldalú szerződések a kisebbségpolitikai célok tekintetében erőtlen eszköznek bizonyultak, hiszen a szerződésekben foglaltak végrehajtása pusztán az érintett állam belátásán múlik. Kovács László külügyminiszter 1995-ös nyilatkozata szerint: „A két fél elfogadja a szerződés előírásaiban megfogalmazottak teljesülésének az ellenőrzését, mégpedig kétoldalú alapon. Ez a kisebbségi kérdés esetében egy vegyes-bizottság felállítását jelenti, de másrészt az európai kontrollmechanizmusok alkalmazását is felvállalja.”²⁷ Ez az elmélet. A gyakorlatban azonban mást látunk. A vegyes-bizottságot végül 1999-ben sikerült csak felállítani, már a Dzurinda-kormány alatt. Pozitívan értékelhetjük azt, hogy ez a kormány már hajlandó volt bevonni a szlovákiai magyarokat is a kérdés rendezésébe (engedélyezték ugyanis nekik két képviselő kiválasztását a testületbe). A bizottság működése azonban azóta sem igazán kielégítő, eddigi ülései rendkívül rendszertelenül zajlottak, és több a függőben levő kérdés is, amelyeket ráadásul a felek meglehetősen eltérően értelmeznek. A bizottság javaslatai pedig csak javaslatok, így teljesítésük jogilag nem kötelező jellegű, hiszen, ahogy azt az utóbbi évek során fel is emlegették az érintett kormányok, a két ország kormánya önállóan dönt arról, melyik ajánlást és milyen mértékben fogadja el. Az európai kontrollmechanizmusok egyelőre még nem gyakorolnak túl elszánt felügyeletet az érintett államokkal szemben.

Mint általában a többi szomszédsági szerződés, ez is „puha” jogi kötelezettségeket állít fel és rengeteg általánosságot, illetve homályos kifejezést tartalmaz, amely sokkal inkább teret hagy a mindenkori kormányok jóindulatának és jóhiszeműségének, ami a szerződés betartását, illetve végrehajtását illeti. Jellemző az is, hogy a szerződés alapjául szolgáló nemzetközi dokumentumok nyelvezete is kevésbé konkrét – legalábbis (kisebb) részben ennek tudható be az a két, egymástól homlokegyenest eltérő értelmezés, amellyel például a szlovák és a magyar fél az ominózus 1201. számú ajánlást megközelítette. Természetesen, ha jól megnézzük a szöveget, arra kell jutnunk, hogy az valójában annyira nem is félreértelmezhető – nagyon is egyértelmű kijelentések vannak benne, ha szó szerint vesszük azokat, és ha a szerződés elején meghatározott alapelvek (a jóhiszeműség, a kölcsönös bizalom, illetve a tolerancia és megértés légköre) ténylegesen jellemzik a feleket.

Göncz Árpád még a szerződés aláírása előtt a következő megjegyzést tette: „Minden szerződés annyit ér, amennyi a mögötte álló politikai érdekek mentén megvalósul abból.”²⁸ Jeszenszky Géza hasonló gondolatot fogalmazott meg, mikor azt nyilatkozta, hogy: „Az igazi kérdés valójában az, hogy mit hoz a jövő. Végso soron a Szlovákiában élő magyarság számára az a leg-

főbb kérdés, hogy megváltozik-e az őket körülvevő légkör.”²⁹ Lássuk hát, hogyan valósultak meg a szerződésben foglalt kötelezettségek, és hogyan is alakult a kisebbségeket körülvevő légkör mind a magyar, mind a szlovák fél oldalán.

A végrehajtás alakulása a magyar fél részéről

Mielőtt rátérnénk a szerződés aláírása utáni időszakra, röviden tekintsük át a Magyarországon élő kisebbségek jogi helyzetét. A magyar alkotmány 68. §-a elismeri, hogy „a Magyar Köztársaságban élő nemzeti és etnikai kisebbségek államalkotó tényezők”. Ígéretet tesz arra, hogy „védelemben részesíti a nemzeti és etnikai kisebbségeket; biztosítja kollektív részvételüket a közéletben, saját kultúrájuk ápolását, anyanyelvük használatát, az anyanyelvű oktatást, a saját nyelven való névhasználat jogát és rendelkezik egy, a jogait szabályozó törvény megalkotásáról.” Ez az ígéret végül az 1993. évi LXXVII. (úgynevezett kisebbségi) törvénnyel vált valóra, amely elismeri a Magyarországon élő kisebbségek kulturális, nyelvi és az identitás megőrzésére irányuló jogait, és kimondja, hogy nem szabad őket erőszakosan a többségi nemzetbe integrálni. Biztosítja a kisebbségek egyéni és közösségi jogait, politikai egyenlőségüket, a szabad identitásválasztást, valamint lehetőséget ad helyi és országos önkormányzatok létrehozására, amely a kisebbségi autonómia igen egyedülálló, a magyarországi kisebbségek igényeihez igazodó modelljének tekinthető. Akkoriban ez a törvény messze meghaladta a térségre jellemző kisebbségvédelmi szabályozás színvonalát, nem is beszélve az érintett kisebbségeknek a törvényhozó munkában való részvételéről, így Magyarország a régió belül az élen járt e törvény megalkotásával, és a mai napig példamutató és újszerű e törvény több vonatkozásában is. (Főleg annak 2005-ös „revíziója” után, amely során kísérletet tettek az 1993-as törvény hiányosságainak pótlására.)

Az alapszerződést ezen az alapon vizsgálva kijelenthetjük, hogy az a magyarországi kisebbségek szempontjából nem sok újat hozott: mindazok a jogok, amelyeket a szerződés garantál, már majdhogynem adottak voltak számukra, hiszen azokat az 1993-as törvény is említi, illetve a rendszerváltás utáni magyar kormányok a rendszerváltás és e törvény szellemében ezeket a jogokat igyekeztek a legteljesebb mértékben garantálni a magyarországi kisebbségek számára. (Például említhetjük az 1996-os közoktatási törvényt, amely kifejezetten pozitív hatással bírt a kisebbségi oktatásra.) A már említett hiányosságokat és hibákat, amelyek a nemzetiségi törvény élete során egyre nyilvánvalóbbá váltak, a nemzetiségek észrevételeinek és javaslatainak figyelembe vételével igyekeztek korrigálni, és e folyamat végére pont is került 2005-ben, az 1993-as törvény módosításának napján.

Vitathatatlan, hogy a magyar kormány magyarországi kisebbségekkel szembeni előzékeny magatartásának „hátsó szándéka” is van, nevezeten, hogy ezzel egy olyan (akár az európainál is) magasabb standardot hozzon létre, amely a szomszédos államok kisebbségpolitikája számára is irányadó és példamutató lehet: hogy az állam ne közönyös legyen a kisebbségek asszimilációjával szemben, hanem olyan politikát folytasson, amivel legalábbis hátráltathatja, de inkább megakadályozza az egyének asszimilációját.³⁰

Mindennek ellenére a magyar kisebbségvédelmi szabályozásban is vannak súlyos hiányosságok, például a kisebbségek évtizedek óta megoldatlan parlamenti képviselete.

Ahogy egyik tanulmányában Jeszenszky Géza is fogalmaz, „a nyilvánvaló túlzások ellenére indokolt továbbá az is, hogy magyar részről önkritikusan szemléljük az akkori magyar nemzetiségi politikát” – utalva itt akár az 1861-es, 1895-ös vagy 1898-as „túlkapásokra” a magyar fél részéről.³¹ Ha vetünk egy pillantást a múltra, észrevehetjük, hogy kísérteties a hasonlóság a mai szlovák és a 19. századi magyar nemzetiségi politika szelleme között. (A szlovák nyelvtörvény elfogadása utáni napon az egyik német napilap hangot is adott azon véleményének, miszerint „a szlovákok a minap elfogadott nyelvtörvénnyel a Habsburg Birodalom fennállása idején végrehajtott elmagyarosításért állnak bosszút”).³²

A végrehajtás alakulása a szlovák oldalon

A szerződést csak egy évvel az aláírása után, 1996. március 26-án ratifikálta a szlovák törvényhozás. A szerződés szellemével és szövegével több ponton is tökéletesen ellentétben álló politikai lépések következtében, amelyeket az aláírás és a szerződés ratifikációja között eltelt egy év során foganatosítottak Szlovákiában, az alapszerződésben meghatározott célok teljesítése jelentősen elmaradt, az utóbbi években pedig a magyarság asszimilációja rendkívül felgyorsult.

Szlovákiai magyar politikusok és a magyar ellenzék képviselőinek megállapításaiból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy ők már az elejétől fogva kételkedtek abban (látva a negatív fejleményeket), hogy a szlovák kormányban megjelenne a politikai akarat az alapszerződés működtetésére. A szlovák miniszterelnök szavai és tettei közötti ellentmondás gyanút keltett – hiszen bár européer és kisebbségbarát volt a mondataiban, a tettek teljesen mást mutattak. Még szlovák napilapokban is felmerültek olyan gondolatok, hogy „az elmúlt napokban kétféle Szlovákia-képet láthattunk. Az egyiket Vladimír Mečiar láttatta külföldön, a másikat pedig otthon mutatta meg a szlovák parlament.”³³

A kemény és bizalmatlan vélemények után sajnálattal állapíthatjuk meg, hogy azok majdnem teljes mértékben beigazolódni látszottak... A sort a

magyar oktatási intézmények állami támogatásának csökkentésével kezdte a szlovák kormány, de már a kezdetektől előkészületben volt a szlovákok egyetlen nemzeti nyelvként deklaráló törvény tervezete is. Egy harmadik kezdeményezés, az úgynevezett alternatív oktatás volt, amelynek szlovákiai fejleményeiről ily módon számolt be az egyik belga lap: „a javaslat a 11%-os magyarság jobb beilleszkedésének álcája mögött az anyanyelvi oktatás lehetőségeinek csökkentésére és a magyar nyelvű tanárok kirekesztésére törekszik”.³⁴ Ugyanezen javaslatot illetően egy szlovák tudósító a következőt írta a *Národná Obroda* hasábjain: „Az úgynevezett alternatív iskolatípus meghonosítását eröltető – szlovák – bulldózertaktika bizony nem a szlovákiai magyar kisebbség gondjainak érzékeny megközelítéséről tanúskodik.”³⁵

A szlovák államnyelvről szóló törvény (1995. november 16.) azonban egyaránt felháborította a szlovákiai magyarokat és a külföldieket is. Cseh napilapok egybehangzóan állították, hogy „az új szlovák nyelvtörvény teljesen nyilvánvalóan és egyértelműen sérti a nemzeti kisebbségek anyanyelvi használati jogait és ellenkezik az európai normákkal, a hatályos nemzetközi dokumentumokkal”.³⁶ A francia *Le Monde* „a nacionalista láz újbóli fellángolásaként” jellemezte a pozsonyi parlament által elfogadott nyelvtörvényt.³⁷ A szlovák reakció minderre csak annyi volt, hogy „a szlovák nemzetnek joga van törvénnyel védeni saját nyelvét”, mire azonban a *Süddeutsche Zeitung* megállapította, hogy „meglehetősen egyedülálló, hogy egy ország, amelyben több nemzetiség él, éppen a többség nyelvének védelmére hozzon törvényt”.³⁸ Nemcsak a hátrányos megkülönböztetés, de az elnemzetietlenítés tilalma is csorbát szenved azáltal, hogy a törvény lényegesen kiszorítja a közéletből a kisebbségek nyelvét, amely így mindenféle szempontból ellentétben áll az alapszerződés szövegével.³⁹

A következő nagyobb felbolydulást a szlovák területi-közigazgatási törvény elfogadása okozta (1996. március 22-én), hiszen nem sokkal azután, hogy Mečiar aláírásával felelősséget vállalt országa nevében azért, hogy „tartózkodni fognak a kisebbségekhez tartozó személyek akaratauk elleni asszimilációját célzó politikától vagy gyakorlattól”, illetve hogy „tartózkodnak olyan intézkedésektől, amelyek megváltoztatnák a népesség számarányát a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek által lakott területeken, és amelyek korlátozzák ezen személyek jogait és szabadságjogait”,⁴⁰ megengedte a magyarság számarányának csökkentésére irányuló (de legalábbis azt eredményező) közigazgatási reform elfogadását. (Pedig Mečiar az alapszerződésen kívül még több más nemzetközi dokumentum is kötötte, amelyekre a szerződés is hivatkozik. Példaként említhetjük akár az Európa Tanács 1201-es ajánlását, amelynek 5. cikke ekképpen hangzik: „Egy nemzeti kisebbség lakta terület demográfiai összetételét tilos szánt szándékkal ennek a kisebbségnek a rovására megváltoztatni”.) E lépés kapcsán a hárompárti Magyar Koalíció mindenekelőtt pontosan azt kifogásolta, hogy „az ország újrafelosz-

tásával jóvátehetetlenül megváltoznak az etnikai arányok, miáltal a szlovákiai magyar kisebbség életét minden vonatkozásban hátrányosan meghatározó statisztikai helyzet jön létre”.⁴¹

Az alapszerződés négy nappal későbbi szlovákiai megerősítését nem fogadta kitörő lelkesedés, ami a fentiek fényében talán érthető is. A pozsonyi törvényhozó testület ráadásul csak azzal az értelmező állásfoglalással együtt fogadta el az alapszerződést, hogy a szlovákiai magyar kisebbség kollektív jogai nem ismerhetők el. A fent említett reformok és a kollektív jogok, az „autonómia” körüli vitának köszönhetően, a szlovák–magyar államközi kapcsolat a következő időszakban meglehetősen fagyossá vált, és ez nem is változott jelentősen egészen a következő kormányváltásig.

1998-ban aztán kissé enyhült a helyzet a magyar kisebbség szempontjából, amikor a MKP koalíciós partnerként bekerült a kormányba, és így mindenképpen hatékonyabban tudta ellátni a magyarság képviselését. (A magyar koalíció megbízhatósága is kétségtől mentesen növelte a bizalmat a szlovák politikusok körében.) A legnagyobb eredménynek talán az tekinthető, hogy 1999-ben a parlament elfogadta azt a kisebbségi nyelvhasználati törvényt, amelyre még a nyelvtörvény aláírásakor a szlovák köztársasági elnök ígéretet tett, és amely nagymértékben előkészítette a *Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája* ratifikálása felé vezető utat. (Bár elég nagy hátránya a törvénynek, hogy csak a hivatalos hatóságokkal szembeni nyelvhasználatot szabályozza, míg a kulturális, szociális és politikai élet egyéb területeire vonatkozóan továbbra is az államnyelvtörvény maradt érvényben.)⁴²

Bár kimondottan pozitív változásokat figyelhetünk meg a Dzurinda-kormány időszakában, mégsem beszélhetünk egy teljesen új kisebbségpolitikai irányvonalról. A legnagyobb hiányosságok, illetve problémák itt is csak címszavakban: alkotmányos változtatások halogatása (hiszen például már a szlovák alkotmány preambuluma is gyakorlatilag kizáró magatartást mutat a kisebbségekkel szemben – amit a szlovák fél teljesen elutasít, ám nem biztos, hogy ez a helyes magatartás: a nemzetiségek elégedettsége ugyanis nem attól fog növekedni, ha tagadják a negatívumok meglétét, hanem ha változtatnak azokon); a Beneš-dekrétumok megerősítése 1999-ben, a nyelvtörvény további szigorítása 2009-ben, vagy a kisebbségi életviszonyokat, a kisebbség és a többség kapcsolatát szabályozó kisebbségi törvény hiánya.⁴³ A legnagyobb hiányosságnak talán épp ez utóbbi tekinthető, hiszen ez lenne hivatott biztosítani mind a kisebbségek identitásának megőrzését és fejlesztését, mind az ehhez szükséges jogi, intézményi és pénzügyi feltételeket.

*A kisebbségi cikkely körüli vita csúcspontja:
az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1201-es ajánlása*

A magyar–szlovák vita kicsúcsosodását a szerződés aláírása előtt és után is az e dokumentum körüli értelmezési vita eredményezte, mivel ez utal a nemzeti kisebbségek helyi autonóm szerveződésének jogára is. Az ajánlás 11. cikkelye mondja ki, hogy „azokban a körzetekben, ahol egy nemzeti kisebbséghez tartozó személyek többséget alkotnak, ezen személyeknek jogukban áll, hogy sajátos történelmi és területi helyzetüknek megfelelő és az állam nemzeti törvénykezésével összhangban álló helyi vagy autonóm közigazgatási szervekkel, vagy különleges státusszal rendelkezzenek”.

A szlovák fél számára azonban „elvi problémát okoz” ez a cikk. Érvelésük alapja az, hogy az ET-ajánlások tartalmi okokból több európai ország számára elfogadhatatlannak bizonyultak – ezért maradt például az 1201-es ajánlás is csak *ajánlás*. Jelen pillanatban a szlovák fél számára elfogadható európai standardnak csak az ET Miniszteri Bizottsága által kidolgozott keretegyezmény számít, ezt pedig Szlovákia hajlandó is volt a szerződésbe foglalni. Nyilatkozatban hangsúlyozták, hogy a szlovák kormány soha nem fogadott el, és a szerződésben sem rögzített olyan megfogalmazást, amely a kisebbségek kollektív jogainak elismerésére alapozódna, s megengedhetővé tenné az etnikai alapon szerveződő autonóm szervezetek kialakítását, és ezért a szlovák kormány kitart amellett, hogy az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1201-es számú ajánlásaival kizárólag a – hozzá tartozó – korlátozó klauzulát is beleszámítva értett egyet. (Ebből a nyilatkozatból Schenk szlovák külügyminiszter a dokumentum aláírásakor Párizsban magyar kollégájának, Kovács Lászlónak is átadott egy példányt.)

Kovács az aláírás után elmondta, hogy Szlovákia valóban csak egy kiegészítő félmondat szerepeltetésével fogadta el a 1201-es ajánlás beépítését, de azt is hozzátette, hogy „ez a jogászok és nyelvészek értelmezése szerint nem megszorító jellegű”.⁴⁴ Szerinte „a magyar–szlovák alapszerződés teljesen egyértelmű, s nem is ad lehetőséget félreértelmezésre”.

A magyar kormány azonban megpróbált megnyugtatóan fellépni az ügyben, és kijelentette, hogy a szerződés értelmezésekor az 1201-es ajánlást kell ugyan alapul venni, de ez csak autonóm szervezetek létrehozását irányozza elő, nem pedig a politikai, területi autonómia megvalósítását. „Figyelembe kell vennünk, hogy nincs környezetünkben olyan ország, amely a területi autonómiát, vagy az esetleg ezt tartalmazó politikai autonómiára utalást elfogadná; ezt mint kollektív jogot a nemzetek közössége sem ismeri el.” Elmondta, hogy Magyarország nem követel kollektív jogokat a Szlovákiában élő magyarok számára, arra viszont igényt tart, hogy a magyaroknak legyen joguk pártokat létrehozni, szervezeteket működtetni, rendelkezessenek képviselési szervekkel, autonóm adminisztrációval.⁴⁵

Az „autonómia-kérdés” azonban valóságos és meglehetősen súlyos kérdése a magyar–szlovák mindennapoknak. A legnagyobb probléma a kérdéssel nem is annak megléte, hanem sokkal inkább a kérdést befedő homály: még mindig nem történt meg az, hogy a két fél leüljön egymással szemben, és tisztázza, pontosan mit ért „autonómia” alatt, milyen autonómiáról beszél, ha ezt a szót emlegeti, és miért beszél róla. Egy ilyen tisztázó vitaalkalomnak a hiánya nem túl sokat lendít előre a helyzeten, így gyakorlatilag még ma sem vagyunk sokkal közelebb a megoldáshoz, mint 1995-ben voltunk. Magyar politikusok (mind Szlovákiában, mind Magyarországon) meglehetősen rendszertelenül használják az „autonómia” kifejezést, ami viszont a szlovákok számára egy és ugyanazon jelentéssel bír a „szeparatizmussal”, így nyilvánvalóan nem reagálnak túl jól ezekre a kijelentésekre, és azt az álláspontot képviselik, amely szerint bármilyen irányú autonómia-törekvés az ország integritását és területi egységét veszélyezteti, így magyar autonómiáról szó sem lehet.

A magyar alkupozíció szerint viszont a magyar nemzeti kisebbség problémáit (főleg a felgyorsult asszimilációt és elvándorlást) ma már nem lehet megnyugtatóan rendezni autonómiájuk megfelelő körének rögzítése nélkül. Az autonómia azonban (a magyar fogalomtárban) nem a szeparatizmus előkészítője, hanem éppenséggel annak megelőzője. „Mi nem a kollektív jog kifejezést használjuk, hanem a közösségi jog terminusát. Arról van szó, hogy vannak jogok, mint például a nyelvhasználat és a kisebbségi iskoláztatás joga, amelyek ugyan az egyénre vonatkoznak, de használatuk értelme a közösséghez kötődik.”⁴⁶

Sesták kijelentette, hogy azért sem tartják elfogadhatónak az autonómia kérdésének felvetését, mert „az európai standard szerint nem elfogadható a kisebbségi kérdés autonómia általi megoldása”. Itt azonban véleményem szerint újra visszatérünk ahhoz a problémához, hogy az európai standard fogalma ér-e egyáltalán valamit a magyar–szlovák „békefolyamat” vonatkozásában. Az európai *standard* megoldás nem biztos, hogy minden állam számára a *legjobb* megoldás, hiszen teljesen eltérő körülményekről beszélünk Európán belül. Meglátásom szerint a szlovák–magyar kapcsolatoknak egyértelműen szüksége van a standardokon túlmenő gesztusokra, mindkét fél részéről, és ezt a múltbeli tapasztalatok is igazolják.

Politikusok vs. társadalom: kié a probléma megoldásának feladata, lehetősége?

A szlovák–magyar alapszerződésnek és utóéletének vizsgálatakor megítélésem szerint lényeges kérdés az is, hogy milyen a kapcsolat a két nemzet között, mi jellemző a két ország társadalmára, és egyáltalán: hogyan állnak a

magyar és szlovák emberek (a két országon belül többséget és kisebbséget alkotók egyaránt) az úgynevezett „magyar-szlovák kérdéshez”. Azért is fontos ez a kérdés, mert úgy gondolom, a magyar és a szlovák társadalom igenis aktívan hozzájárulhat a magyar-szlovák alapszerződés szellemének a mindennapokban való jobb megvalósulásához.

A fenti kérdések megválaszolásának kísérlete kapcsán azt tapasztaltam, hogy külső szemlélőként nagyon nehéz kettéválasztani egy ország társadalmát, a közembert, az ő véleményét és mindennapi viselkedését mindattól, amit az ember a politika szintjén tapasztal, de ezt mindenképpen meg kell próbálnunk, hiszen egyfelől igaz ugyan, hogy a politikusok (elvileg) a társadalom értékeit és érdekeit képviselik, mégsem tekinthetők egyenlőnek annak tagjaival. A szlovák-magyar kapcsolatokban pedig (a felmérések szerint) mindig is volt egy kettősség a politika világa és a mindennapok között, a politikusok egymás közötti hatalmi harcai és a társadalom egyéni véleménnyel rendelkező, a kérdéssel vélhetően sokkal kisebb intenzitással foglalkozó tagjai között.

Egy másik tényező, ami a magyar kutatók számára nehezíti e kérdések megválaszolását, abban rejlik, hogy a határon innen gondolkodva biztosan hagy némi kívánnivalót maga után az, amennyire a szlovák, illetve a szlovákiai magyar embert meg tudjuk érteni, de valószínűleg a magyarországi szlovákokat sem értjük teljesen. Már többször utaltam arra a dolgozat során, hogy véleményem szerint nem is az egyes lépések, intézkedések vagy kijelentések tanulmányozása a fontos, hanem az az igazán lényeges, hogy megértsük, ami ezek mögött van, ami ezeket megalapozza és útjára indítja. A szlovák és magyar átlagember énképe, önazonossága azonban már önmagában elég összetett, a politikusaink cselekvésének háttérében rejlő különféle (gyakran sajnos nem túl tiszta) indítékok pedig az egész képet csak még bonyolultabbá, majd hогynem átláthatatlanná teszik. Meggyőződésem szerint azonban, ha kölcsönös erőfeszítéssel sikerülne megérteni a szlovák, a magyar, a magyarországi szlovák és a szlovákiai magyar „lelket”, akkor máris közelebb jutnánk ahhoz a ponthoz, ahol a békefolyamat valóban egy jelentős fordulatot vehetne.

A magyarországi és szlovákiai kisebbségek mai helyzetét is – nem annyira meglepő módon – nagymértékben befolyásolják múltbéli események, melyek következtében a két kisebbség „kiindulási helyzete” egymástól majdnem teljes mértékben eltérő. (Kiindulási helyzetnek vegyük Szlovákia megszületésének pillanatát. Az 1993 előtti eseményeket oldalakon át sorolhatnánk, azonban ez jelen dolgozatnak nem célja, már csak azért sem, mert ezen eseményeket számos történeti mű már korábban nagyszerűen feldolgozta.) Az 1993-as évben azt láthattuk, hogy Magyarországon a kisebbségek inkább elszórtan helyezkednek el, számuk relatíve alacsony, és erősen kötődnek a magyar etnikumhoz. A magyar ember számára legfeljebb a roma-kérdés

tűnik fel a mindennapok folyamán, ám a többi kisebbség alacsony létszáma⁴⁷ és nagyfokú asszimilálódottsága következtében a nemzetiségi probléma meglehetősen ismeretlen az országon belül.⁴⁸

Szlovákiában a kiindulási helyzet ettől nagyban eltér, főleg ha kimondot-
tan a magyar etnikumra koncentrálnak: a magyarság összefüggő tömbök-
ben, főleg az ország déli részén, Szlovákia Magyarországgal közös határán
volt megtalálható (ahogy az jellemző ma is), és létszáma meglehetősen ma-
gas volt (körülbelül 800 000 fő). Látnunk kell azt a különbséget is, hogy míg
ez a magyar tömb hirtelen, egyik napról a másikra került egy idegen állam
fennhatósága alá, a magyarországi kisebbségek szabad akaratukból települ-
tek le évszázadokkal korábban a Magyar Királyság területén, hosszú időn át
együtt éltek a magyarokkal, s ezt bármilyen nagyobb nézeteltérés nélkül tet-
ték. 1993-ra a kisebbségek asszimilálódása Magyarországon meglehetősen
előrehaladott volt, ezért is volt akkora szükség egy, az asszimilációt hátrálta-
tó nemzetiségi törvény megalkotására, ami meg is történt 1993 júliusában.
A magyarországi szlovákok asszimilációja e pillanattól kezdve megállt, leg-
alábbis ez látható a számok tükrében: számuk a 2001-es népszámlálásra hét-
ezer fővel nőtt 1991-hez képest (ennyivel biztosan emelkedett a magukat
szlovákoknak vallók száma, de ha a hazai szlovák szervezeteknek van igaza
a számokat illetően, akkor a szlovákság létszáma ennek többszöröse is lehet).
Szlovákiában azonban épp e folyamat ellenkezőjét látjuk. Megszületett a füg-
getlen szlovák állam, majd két évvel később a két ország között egy alap-
szerződés is (amely önálló szlovák nemzetiségi törvény hiányában az egyet-
len „garancia” a nemzetiségek jogainak tiszteletben tartására) – mégis, a
magyar kisebbség száma mára körülbelül félmillióra esett.

A különbözőségek tisztázása azért olyan fontos, mert ez kihat a mai problé-
mákra is, amely jellemzi legalábbis a csúcspolitika szintjét: „a problémák
gyökere ugyanis szlovák oldalon a területféléstés, a magyaron pedig a szlová-
kiai magyarok asszimilálása miatti aggodalom”.⁴⁹ A szlovák politikusok at-
tól tartanak, hogy Magyarország továbbra is pályázik a magyar határ menti,
magyar többség által lakott területekre, és mindenben a „magyar irredentiz-
mus” megnyilvánulását vélik felfedezni, míg a magyar fél – látva az utóbbi
évtizedek statisztikáit⁵⁰ – aggodalommal tekint a külhoni magyarság gyor-
san csökkenő létszámára, és ennek megakadályozása érdekében kész folya-
matosan fellépni a szomszédos országokba szakadt magyarok érdekében.

A magyar–szlovák viszonyban a kölcsönös érzékenységek figyelembevétel-
e és a konstruktív együttműködés, problémamegoldó szemlélet lehet ered-
ményes. Természetesen az ehhez szükséges politikai akarat, nem feltétlenül
belpolitikai szempontok miatt születhet meg, hanem külső kényszerek is
segíthetnek.

Az Európai Unió szerepe sem lenne elhanyagolható: ahogyan annak ide-
jén meglehetősen nagymértékben EU-s nyomásra született meg az alapszer-

ződés, rengeteget segíthetne most az, ha az unió és más európai intézmények (például az Európa Tanács) valóban állást foglalnának, és hajlandóak lennének nyilvánosan elítélni azokat a lépéseket, amelyek nem egyeznek meg az alapszerződés szellemével.⁵¹

A magyar és szlovák társadalom lehetséges szerepe a kisebbségi kérdés megoldásában

A kisebb hétköznapi konfliktusok kezelésének öt fázisa van, melyek a következők: a tények elmondása, amelyek az adott konfliktust okozták; a tényeknek/eseményeknek a saját interpretációnk tükrében való bemutatása; azoknak az érzéseknek a kifejezése, amelyeket ezek az események (a mi olvasatunkban) belőlünk kiváltottak; közös „útiter” kidolgozása a jövőre nézve; végül pedig konkrét cselekedetek véghezvitele. Ha az emberek megtanulnák jól alkalmazni ezt az öt pontot mindennapi nézeteltéréseikben, minden bizonnyal több mosolygós ember lenne az utcán. Hogy miért beszélünk erről a szlovák–magyar konfliktus kapcsán? Bár ez a konfliktus nagyobb kaliberű, hiszen államok közötti, mégis, ez is csak egy konfliktus, az államok pedig nem választhatók külön az állampolgáraiktól, így valahol itt is „csak” egy emberek közötti konfliktusról van szó.

Egyfelől kulcskérdésnek találok tehát a magyar és szlovák állampolgárok közötti világos, nyílt, őszinte és jó szándékú kommunikációt. Erre a vágyra kellene építeni a jövőbeni megegyezés alapjait, és mind a magyar, mind a szlovák értelmiségnek és a kérdésben jól tájékozott, a magyar–szlovák kapcsolatokat a szívükön hordozó fiataloknak hasznos lenne elkezdni azon gondolkodni, hogyan lehetne a magyarok és szlovákok között ezt a nyílt, őszinte és jó szándékú kommunikációt elősegíteni, majd azt gyakorolni.

A másik kulcskérdés, amely közvetlenül kapcsolódik az elsőhöz, egymás megismerése.

Az első említett tényező, a nyílt, őszinte, jó szándékú kommunikáció nyilvánvalóan fontos eszköze annak is, hogy az emberek közelebb jussanak egymás megismeréséhez és ezen keresztül a másik fél megértéséhez és a probléma tárgyilagosabb megközelítéséhez.

A harmadik kulcskérdés is szorosan kötődik az elsőhöz, ez pedig a másik fél irányában kifejezett, átgondolt és jó szándékú, kisebb és akár kicsit nagyobb gesztusok megtételének szükségessége az átlagemberek részéről. Például ha egy magyar többségű városban élő magyar néni vagyok, aki a sarki kisboltban fagyit árul, akkor legyen részemről valóban minimum az, hogy ha betéved egy szlovák vásárló a boltba, akkor megértem, hogy milyen ízű fagylyaltot választott, és így ki tudom szolgálni őt is ugyanúgy, mint a magyar vendégeket. Még ha messzemenő értekezésekre nem is vagyok képes

szlovák nyelven, legalább egy-két szót, mondatot képes legyek társalogni szlovák honfitársaimmal is azon a nyelven, amelyet ők is értenek. A szlovákiai magyarok részéről valóban fontos a szlovák nyelv megfelelő ismerete, egyesek számára jobban, mások számára kevésbé, de mindannyian tapasztalhatják azt, mekkora hangsúlyt fektetnek a szlovákok a nyelvre. Mindenkinek jólesik, ha mások beszélnek a nyelvét, a szlovákiai magyarok egy kis erőfeszítéssel így sok jó pontot tudnának szerezni a többség körében.

A másik, a szlovák oldalon pedig, ahogy Jeszenszky egy beszédében Seton-Watsont idézve⁵² fogalmazott: „többre van szükség, mint a fennálló kisebbségvédelmi szerződések betartása, noha ez lenne az első, elengedhetetlen lépés. Minden esetben ki kellene terjeszteni ezeket a szerződéseket a maximumra, a közvéleménynek pedig föl kell ismernie, hogy egy ember nemzetisége nem azonos állampolgárságával.”⁵³ Szlovákiának meg kell értenie azt, hogy mi a különbség aközött, hogy szabad akaratomból megyek és elköltözöm egy idegen országba, illetve aközött, hogy egy harmadik ország azt mondja, hogy bár nem megyek sehova, holnaptól egy másik, idegen ország állampolgára leszek. Meg kell próbálniuk megérteni, hogy egy személynek a nemzetisége szerinti nemzethez való kötődése nem feltétlenül irányul az állampolgárság szerinti nemzetre, illetve a lakóhelye szerinti állam ellen, hanem e kötődés egyszerűen a nemzetiségéből fakadóan minden emberben természetesen és önállóan létező érzés. (Ami végképp nem feltétlenül kapcsolódik össze az állampolgársága szerinti nemzetre irányuló érzéssel.) És csak a feltételezés szintjén: nem lenne a szlovákok részéről is nagyszerű gesztus, ha egy-két alapkifejezést és esetleg mondatot megtanulnának magyarul, arra az esetre, ha olyan területre érkeznek, amelyről tudják, hogy nagyobb részt magyarok által lakott? Továbbá sokat segítené, ha sikerülne elérni azt, hogy a kisebbségi nyelvek használatát sokkal nagyobb toleranciával, sőt, előzékenységgel fogadja a szlovák állam (ahogy teszik az Egyesült Államokban is).

Fontos látni azt, hogy Szlovákia lakossága kettéosztható egy másik szempontból is (nem csak a szlovák/magyar törésvonal mentén). Az első csoportba sorolhatjuk azokat a magyarokat és szlovákokat, akik vegyes lakosságú helyeken élnek: ezek a magyarok és szlovákok együtt nőttek fel, barátkoznak egymással, és általában korrekt módon kezelik a másikat. A másik csoportba azok a magyarok és szlovákok sorolhatók, akik egymástól szinte teljesen elszigetelődve élnek, etnikailag (majdnem) tiszta területeken. Olyan területeken például, ahol a magyarság a helyi lakosság 90%-át alkotja, a magyarok sokkal radikálisabbak, kevésbé toleránsak, és nehezebben tudnak (és akarnak) együtt élni a szlovákokkal. Nem beszélnek olyan jól szlovákul, nem ismerik a szlovákokat, és hasonló fenntartással kezelik őket, mint az északon (a szlovákok által dominált területeken) élő szlovákok a magyarokat. (Egy szlovák diák megjegyzése szerint például „az SNS szavazóbázisa

azokból a szlovákokból kerül ki, akik nagy valószínűséggel még életükben nem beszéltek magyar emberrel”.)

E csoportbontás által azonban kirajzolódik egy lehetőség is, a vegyesen lakott területek lakossága ugyanis jó alapot szolgáltathat egy, a társadalom aljáról elinduló megbékélési folyamatnak.

Konklúzió

Kutatásaim kezdetén a kiindulási pontom az a hipotézis volt, miszerint a magyar-szlovák alapszerződés már a megszületése pillanatában közeli halálra volt ítélve, azaz a szerződés végrehajtása igen kevésbé volt várható. Bizonyítani szándékoztam ezt azzal, hogy az érintett politikusok (főként Mečiar) részéről már a szerződés előkészítésekor meglévő politikai akarat is kérdőjeles volt, a szlovák fél részéről pedig már a szerződés aláírásakor sérült a *pacta sunt servanda* (jóhiszeműség) elve, és ugyanez történt a továbbiakban is. Egy harmadik meghatározó tényezőként tekintettem arra a tényre, hogy a két ország társadalma általában alapvetően kevésbé tájékozott a kérdést (és annak mozgatórugóit) illetően, így mindkét oldalon a nagyhangú szélsőségesek hódítanak és nyernek meg maguknak embereket, akik aztán ezzel a nagyrészt megalapozatlan és logikátlan paranoiával (az egyik oldalon), illetve gyűlölködéssel és nagyzólással (a másikon) tekintenek a másik népre. E három tényező közelebbi vizsgálatával (pártok állásfoglalásán keresztül a politikai akarat; a végrehajtás vizsgálatán keresztül a *pacta sunt servanda* elv érvényesülése; és végül a két ország társadalmának hozzáállása) szerettem volna alátámasztani állításomat, miszerint „megalapozatlan” volt ez a szerződés abból a szempontból, hogy teljességgel hiányzik belőle a jóhiszemű végrehajtására irányuló valódi politikai akarat, illetve a társadalom sem játszik túlzottan aktív szerepet a konfliktus feloldásában.

Míg teljesen igaznak tartom egyfelől, hogy a szlovák-magyar alapszerződés rengeteg jogot garantál, azt láthattuk, hogy az aktuális politikai helyzet nem volt kedvező a szerződés végrehajtásához, és úgy gondolom, amíg meg nem történik a mindkét félre vonatkozó kötelezettségek tiszta és félreérthetetlen formában való megfogalmazása, nem is várható túl sok előrelépés a témában napjainkban sem. Egyetértek Gál Kingával, aki szerint „a történelmi sérelmeken nagyon nehéz felülemelkedni, hacsak az ember határozottan rá nem szánja magát a megbékélésre”.⁵⁴ A meglévő szerződésben megállapított intézkedésekben számos lehetőség rejlik, amit okosan felhasználva valóban hatékonyan segíthetné a kisebbségek helyzetét. A homályos kifejezések „kiélesítése”, letisztázása, a kisebbségek bevonása jövődöbéli szerződések szövegének kidolgozásába máris sokat jelentene, de a kormányok szerepe is nagyon fontos: hiszen a bilateralizmus valóban csak akkor lehet hatékony, ha

mindkét fél ténylegesen beleadja a maga részét, és valóban elszánja magát a megegyezésre.

Felhasznált, nem idézett irodalom

- BLOED, Arie: *The Conference on Security and Co-Operation in Europe, Basic Documents, 1993–1995.*
- BORSODY István: *Magyar–szlovák kiegyezés. A cseh–szlovák–magyar viszony utolsó száz éve, Officina, Budapest, 1945.*
- CHMEL, Rudolf: Kis nemzet – nagy mítoszok, *Az Elemző*, 2006/1.
- DAFTARY, Farimah – GÁL Kinga: *The New Slovak Language Law: Internal or External Politics?, ECMI Working Paper #8, 2000.*
- DOBOS Balázs: A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek autonómiája, *Kisebbségkutatás*, 2006/3. szám, 507–529. p.
- DOBOS Balázs: A kisebbségi önkormányzatiság kérdőjelei, *Kommentár*, 2008/5. szám, 16–25. p.
- ÉGER György: *Regionalizmus. Határok és kisebbségek Kelet-Közép-Európában, Osiris Kiadó, Pro Minoritate Könyvek, Budapest, 2000.*
- GLATZ Ferenc: Magyarország, az Európai Unió és a kisebbségi kérdés, *Külpolitika*, 1995/2., 45–55. p.
- JESZENSZKY Géza: A szlovák–magyar viták háttere, *Magyar Szemle*, 2007. december, <http://www.magyarszemle.hu/szamok/2007/6/A_szlovak_magyar_vitak_hattere> (letöltve 2011. 01. 25.)
- KARDOS Gábor: Megoldhatók-e az etnikai konfliktusok?m *Külpolitika*, 1995/2., 57–68. p.
- KOLLAI István: *Szlovák–magyar kiegyezés, tizenkét pontban*, 2005, <<http://www.talaljuk-ki.hu/index.php/article/articleview/82/1/9/>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- LAMPL Zsuzsanna: *Gyorsjelentés. Kárpát Panel – Szlovákia*, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2007, <http://www.mtaki.hu/uj_intezeti_kiadvanyok/karpat_panel_2007.html> (letöltve 2011. 01. 25.)
- LELKES Gábor – TÓTH Károly (szerk.): *Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában*, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2008. (Elérhető a Magyar Elektronikus Könyvtár honlapján: <<http://mek.niif.hu/07900/07938/07938.pdf>> [letöltve 2011. 01. 25.]
- MEZEI István: A magyar–szlovák együttműködés kilátásai, *Comitatus Önkormányzati Szemle*, 2005/6.
- MEZEI István: *A magyar–szlovák határ menti kapcsolatok esélyei*, Dialóg Campus, Pécs, 2008.
- SZABÓ Orsolya: A kisebbségi törvény és módosítása, avagy: a „nagyon várt, kiemelkedő jelentőségű, sanyarú sorsú torzszülött”, in: KÁLLAI Ernő –

- TÖRZSÖK Erika (szerk.): *Cigánynak lenni Magyarországon. Jelentés 2004*, EÖKIK, 108–130. p.
- SZARKA László: *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika (1867–1918)*, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1995.
- VIGH Károly: *A szlovákiai magyarság sorsa 1938-tól napjainkig*, Antológia Kiadó és Nyomda, Lakitelek, 1997.
- VIGH Károly: *Traumák és mítoszok. Beszélgetés a magyar–szlovák és szlovák–magyar kapcsolatokról Vigh Károly történésszel* (Ladislav Takác, fordította: Héder Ágnes), Méry Ratio, Somorja, 2006.

Dokumentumok, hírforrások

Kormánybeszámoló a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről (2003–2009). Elérhetők a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Főosztály honlapjáról <http://www.nemzetpolitika.gov.hu/kateg-52-1-kormany-beszamolok_az_orszaggyules.html> (letöltve: 2011. 01. 25.)

Jegyzetek

- ¹ GÁL Kinga: *Bilateral Agreements in Central and Eastern Europe. A New Inter-State Framework for Minority Protection?*, *ECMI Working Paper #4*, 1999.
- ² JESZENSZKY Géza: *Magyarország kétoldalú szerződései a szomszédos országokkal és a kisebbségi kérdés*. In: *Ars boni et aequi. Tanulmányok az ezredvég nemzetközi rendszeréről. Bokorné Szegő Hanna 75. születésnapjára*, BKÁE Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék, Budapest, 2000, 450–469. p.
- ³ GYURCSÍK Iván: *Basic Treaties, Minority Issues and the Enlargement of the European Union, Regio*, 1998, 9–68. p. Többek közt sikernek könyvelhetnék el az alapszerződés teljesítése érdekében 1998. november 24-én aláírt, az alapszerződés teljesítésének értékelését szorgalmazó jegyzőkönyvet is, illetve az annak értelmében a fontos szakpolitikai kérdéseket lefedő, összesen 11 vegyes bizottság megalakítását, azonban túlzás lenne azt állítani, hogy ezek a bizottságok, amelyek feladata elvileg a szerződésekben lefektetett intézkedések végrehajtásának ellenőrzése és erre vonatkozó javaslatok kidolgozása lenne, hatékonyan működnének. Ezen bizottságok működésének közelebről való vizsgálata és az ezzel kapcsolatos felvetések feltehetően egy következő tanulmány tárgyát fogják képezni, a jelen tanulmány kidolgozása során ugyanis ez a kérdés is felvetődött, azonban ennek megválaszolása e dolgozat kereteibe sajnos nem fér bele.
- ⁴ JESZENSZKY Géza: *A magyar külpolitika fő irányai a század utolsó évtizedében*, in: PRITZ Pál (szerk.): *Magyarország helye a 20. századi Európában*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2002, 169–184. p.
- ⁵ „A Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását”. A Magyar Köztársaság Alkotmánya, I. fejezet, 6. § (3.) bekezdés.

- ⁶ VIZI Balázs: A nemzetpolitika feltételrendszere az uniós tagság körülményei között, *Magyar Kisebbség*, 2006/3–4., <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/pdf/2006_X_3-4_4_Vizi.pdf> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ⁷ BARDI Nándor: *Tény és való*, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2004.
- ⁸ MTI Hírárchívum 1988–2005. Az 1995. 01. 01. és 1996. 12. 31. között megjelent, kiadott hírek, valamint OS-OTS anyagok. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. 1995. 03. 19.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ⁹ BÍRÓ Gáspár: Bilateral Treaties between Hungary and its Neighbors after 1989, in: *Geopolitics in the Danube Region. Hungarian Reconciliation Efforts, 1848–1998* (ed.: Ignác Romsics and Béla K. Király), CEU Press, Budapest, 1999, 347–379. p.
- ¹⁰ PATAKI Gábor Zsolt: Az alapszerződések stratégiai háttére: kényszer és kompromisszum, avagy az euroatlanti integráció lényege, *Magyar Kisebbség*, 1996/4., <<http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&cikk=m960403.html>> (letöltve: 2011. 01. 25.)
- ¹¹ MTI Hírárchívum 1988–2005. Az 1995. 01. 01. és 1996. 12. 31. között megjelent, kiadott hírek, valamint OS-OTS anyagok. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. 1995. 01. 22.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ¹² Uo. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. Új Szó, 1995. 01. 30.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ¹³ Uo. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. Új Szó, 1995. 02. 06.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ¹⁴ MTI, 1995. 01. 20.
- ¹⁵ MTI Hírárchívum 1988–2005. Az 1995. 01. 01. és 1996. 12. 31. között megjelent, kiadott hírek, valamint OS-OTS anyagok. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. MF Dnes, 1995. 02. 02.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ¹⁶ Uo. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. 1995. 01. 26.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ¹⁷ Uo. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. 1995. 01. 24.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ¹⁸ Uo. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. Új Szó, 1995. 03. 03.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ¹⁹ Uo. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. 1995. 03. 19.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ²⁰ Uo. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. 1995. 03. 18.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ²¹ Uo. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. 1995. 03. 19.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ²² Uo. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. 1995. 03. 20.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ²³ Uo. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. 1995. 03. 20.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)

- ²⁴ Uo. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. 1995. 03. 19.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ²⁵ Uo. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. 1995. 06. 13.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ²⁶ Az idézetek a szerződés szövegéből származnak. Szerződés a Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság között a jószomszédi kapcsolatokról és a baráti együttműködésről (1995. április 19.) Magyarországon kihirdette az 1997. évi XLIII. törvény, <<http://www.nek.gov.hu/data/files/022.pdf>> (letöltve: 2011. 01. 25.)
- ²⁷ MTI Hírachívum 1988-2005. Az 1995. 01. 01. és 1996. 12. 31. között megjelent, kiadott hírek, valamint OS-OTS anyagok. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. 1995. 03. 11.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ²⁸ Uo. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. 1995. 01. 24.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ²⁹ Uo. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. 1995. 03. 18.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ³⁰ BODA PÁLOK Judit: The Protection of National and Ethnic Minorities’ Rights in Hungary (1989-1997), in: *Geopolitics in the Danube Region...*, 317-347. p.
- ³¹ JESZENSZKY: A magyar külpolitika fő irányai..., 169-184. p.
- ³² *Süddeutsche Zeitung*, 1995. 11. 17.
- ³³ MTI Hírachívum 1988-2005. Az 1995. 01. 01. és 1996. 12. 31. között megjelent, kiadott hírek, valamint OS-OTS anyagok. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. 1995. 01. 27.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ³⁴ Uo. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. Christine Dupré, La Libre Belgique, MTI, 1995. 07. 31.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ³⁵ Uo. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. Ivan Horsky, MTI, 1995. 06. 27.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ³⁶ Uo. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. 1995. 11. 17.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ³⁷ Uo. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. 1995. 11. 16.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ³⁸ Uo. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. 1995. 11. 17.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ³⁹ GYURCSÍK Iván: Nyelvtörvénytől – nyelvtörvényig, *Új Forrás*, 1996/7. sz. <<http://epa.oszk.hu/00000/00016/00017/960716.htm>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ⁴⁰ Idézet az Alapszerződés szövegéből (15. cikk (2) d) bekezdés).
- ⁴¹ MTI Hírachívum 1988-2005. Az 1995. 01. 01. és 1996. 12. 31. között megjelent, kiadott hírek, valamint OS-OTS anyagok. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. 1996. 03. 22.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ⁴² HARRIS, Erika: Management of the Hungarian Issue in Slovak Politics: Europeanisation and the Evolution of National Identities, *POLIS Working Paper* No. 7., February 2004. School of Politics and International Studies, University of Leeds,

- <<http://www.polis.leeds.ac.uk/assets/files/research/working-papers/wp7harris.pdf>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ⁴³ DOBOS Balázs: A kisebbségi önkormányzati választójog kialakítása Magyarországon, *Kisebbségkutatás*, 2005/4., 496–512. p.
- ⁴⁴ MTI Hírchívum 1988-2005. Az 1995. 01. 01. és 1996. 12. 31. között megjelent kiadott hírek, valamint OS-OTS anyagok. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. 1995. 03. 20.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ⁴⁵ Uo. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. 1995. 03. 21.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ⁴⁶ Uo. (Kulcsszó: „magyar-szlovák alapszerződés”. Duray, 1995. 04. 11.) <<http://archiv1988-2005.mti.hu/search.faces>> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ⁴⁷ Népszámlálási adatok szerint 1990-ben 10 459 fő vallotta csak magát szlováknak, ez 2001-re 17 693 főre emelkedett. A magyarországi szlovák szervezetek azonban a hazai szlovákság lélekszámát 100–110 ezer főre becsülik. <http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/04/04_modsz.pdf> (letöltve: 2011. 02. 06.)
- ⁴⁸ DOBOS: *i.m.*, 496–512. p.
- ⁴⁹ HAMBERGER Judit: A feszült szlovák–magyar viszony okairól, *Szempont*, S-2008/1, Magyar Külügyi Intézet, Budapest, <http://www.kulugyiintezet.hu/szempont/Hamberger_Judit-szlovak-magyar.pdf> (letöltve 2011. 01. 25.)
- ⁵⁰ L. például a Kárpát Panel által közölt statisztikákat Szlovákiára vonatkozóan: <http://www.mtaki.hu/uj_intezeti_kiadvanyok/karpat_panel_2007.html> (letöltve: 2011. 02. 06.)
- ⁵¹ JESZENSZKY: A magyar külpolitika fő irányai..., 169–184. p.
- ⁵² *Treaty Revision and the Hungarian Frontiers* [A területi revízió és a magyar határok], 1934.
- ⁵³ JESZENSZKY: A magyar külpolitika fő irányai..., 169–184. p.
- ⁵⁴ Fordítás az eredetiből: „Historical grievances are very hard to overcome without a decisive commitment to reconciliation.” GÁL: *i.m.*